

Radová-Štiková, Milada

Rotunda v Šiveticích (okr. Rožňava)

Archaeologia historica. 1991, vol. 16, iss. [1], pp. 271-276

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139942>

Access Date: 15. 11. 2024

Version: 20241115

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

D.

SAKRÁLNÍ STAVBY

Rotunda v Šiveticích (okr. Rožňava)

MILADA RADOVÁ-ŠTIKOVÁ

Rotunda sv. Markéty Antiošské obklopená kruhovou zdí hřbitova stojí na vyvýšeném místě archeologicky dosud nezkoumaném nad obcí Šivetice v Gemeri na Slovensku. Již od začátku 20. století je pro své gotické nástěnné malby předmětem odborného zájmu. Teprve později upoutala také její architektura zaslouženou pozornost. Neobvyklost stavebního utváření této rotundy prostého kruhového půdorysu je dána rozporem mezi jednoduchým vnějškem a prostorově členěným vnitřkem. Hlavní prostor kostela je oddělen svíslou stěnou s hrotitým triumfálním obloukem v místech za polovicí kruhu od menší půlkruhové apsidy. Obě prostorové části jsou klenuté. Loď vysoko nasazenou přibližně polokopulí a apsida nižší polokopulí. Poloměr půdorysu apsidy je jednou třetinou průměru lodi.

Tak jako slohově nejednotné dílo ji zachytil v půdorysu V. Mencl posledně v roce 1956.¹ Jinak, jako dispozici z románské doby, ji pojala maďarská odborná literatura.² V Súpisu pamiatok z roku 1965 byl podán v textu Menclův stavební vývoj rotundy. Apsida s triumfálním obloukem jsou jako zbytky z jednolodního románského kostela začleněny v barokní době do nově zřízené kruhové stavby, doplněné o sakristii a na západní straně o vstupní předsíň před portálem. Půdorys s vyznačením Menclova stavebního vývoje se nalézají ještě v knize z roku 1978, Dvořáková, Krása, Stejskal, Středověká nástěnná malba na Slovensku.

V roce 1976 byla rotunda v Šiveticích, zejména zbytek jejich maleb, ale i architektura, podrobena průzkumu. Další rok byla zaměřena.³ Průzkumové práce na vnějšku rotundy odhalily románský ústupkový portál na jižní straně.

Bylo možno si všimnout v souvislosti s jeho umístěním v hladké ploše vstupní stěny pravidelného rozmístění slepých arkád členících, původně jen s výjimkou okolí portálu, celé válcové tělo stavby. Je třeba dodat, že rytmus arkád vykazuje v nepoškozených úsecích takovou pravidelnou rozteč lezén, která rozpočítána na celý kruh by dávala 32 lezén což je počet — čtyřnásobek osmi, který lze při zakládání snadno vynést a vytyčit. Přitom pět arkád odpadá na plochu se vstupním portálem.

Průzkum restaurátorů odhalil v této ploše při portálu dvě původní románská okna. O výsledcích výzkumu z roku 1976 zpravují jeho autoři J. Josefík a M. Togner. V roce 1989 vychází samostatná publikace, Středověká nástěnná malba v Gemeri M. Tognera. Sondážní průzkumy potvrdily jim názor o románské dispozici celé stavby z konce první poloviny 13. století. Základní kruhový tvar rotundy je považován za anachronismus i když ne neobvyklý. K době vzniku stavby, před polovinu 13. století, váží se jim proto prvky jak konzervativní, tak radikální.

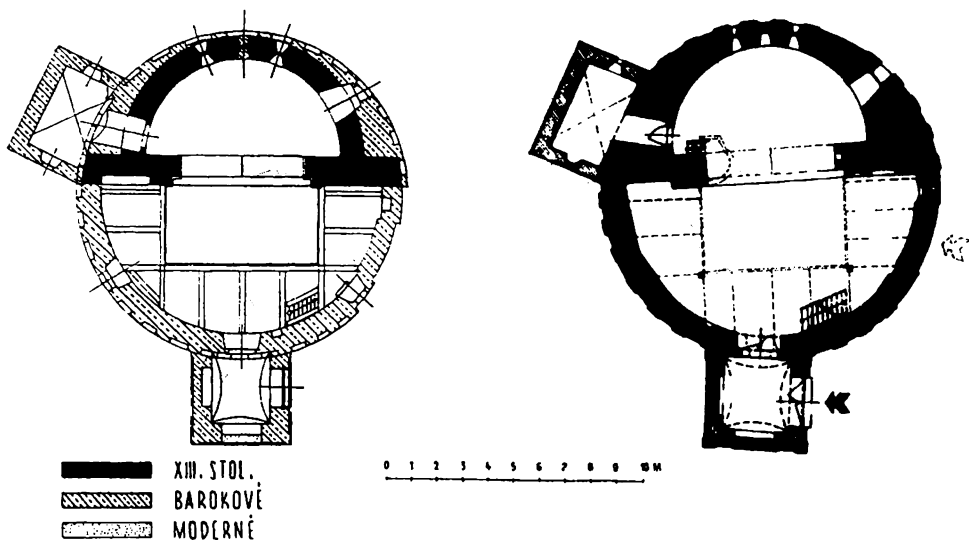
Pokud se týče rozměrů rotundy o vnitřním průměru 11 metrů, upozorňuje M. Togner na použití míry, římské stopy. Tloušťka obvodového zdiva 74 cm je jejím dvouapůltým násobkem. Stejný rozměr rotundy shledává autor na Šiveticích ne příliš vzdálené hřbitovní kruhové kapli v Prihradzanech, kterou neváhá z těchto důvodů časově přiřadit Šiveticům.⁴ Vnitřně nečleněná kaple je však zděná z lomového kamene a nevykazuje žádné stopy zaklenutí. Má se šiveticickou rotundou společný průměr válcov-

vého pláště a stejný tvar barokní střechy. Je tedy možné, že kaple v Prihradzanech vznikla v době, kdy se pracovalo na stavebních úpravách a přístavbách v Šivetících, tedy v 18. století. Pak by byl nově kapli dán stejný půdorys jako má rotunda v Šivetících, aby obě mohly být s výhodnou úsporností zastřešeny stejně vyřešenou mansardovou střechou. Vnější vzhled daný zejména tvarem střechy se obě rotundy k sobě přiblížily tak, že středověký původ jedné byl neprávem v naší době přisouzen i druhé.

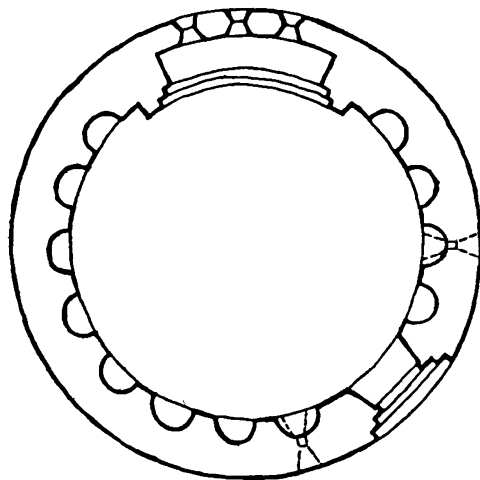
Obr. 1. Kostel sv. Markéty v Šivetících (foto M. Radové z r. 1979).

Dosavadním popisům rotundy v Šivetících chybí zjištění, které může být patrné těm kdo navštíví její půdní prostor nad apsidou přístupným otvorem ve zdi s triumfálním obloukem. Nad klenbou apsidy odlučuje se totiž z původní nadezdívky souvislý, byť místy o uvolněné cihly ubraný, výběh klenby nepochybně kopule. Její úlohou mělo být celkové uzavření válcového prostoru jednotnou klenbou. Na výběhy klenby jednu cihlu tlusté (29–31 cm) patrně nad nižší klenbou apsidy navazuje více než čtvrtkulová dosavadní klenba lodi rovněž o tloušťce jedné cihly. Mimo toto zjištění je patrné, že stěna s triumfálním obloukem je do prostoru rotundy vložena a v půdním prostoru není patrné její zavázání do obvodového zdiva. Horní ukončení této stěny je utvářeno tak, aby podporovalo čelo přibližně čtvrtkulové klenby nad lodí.

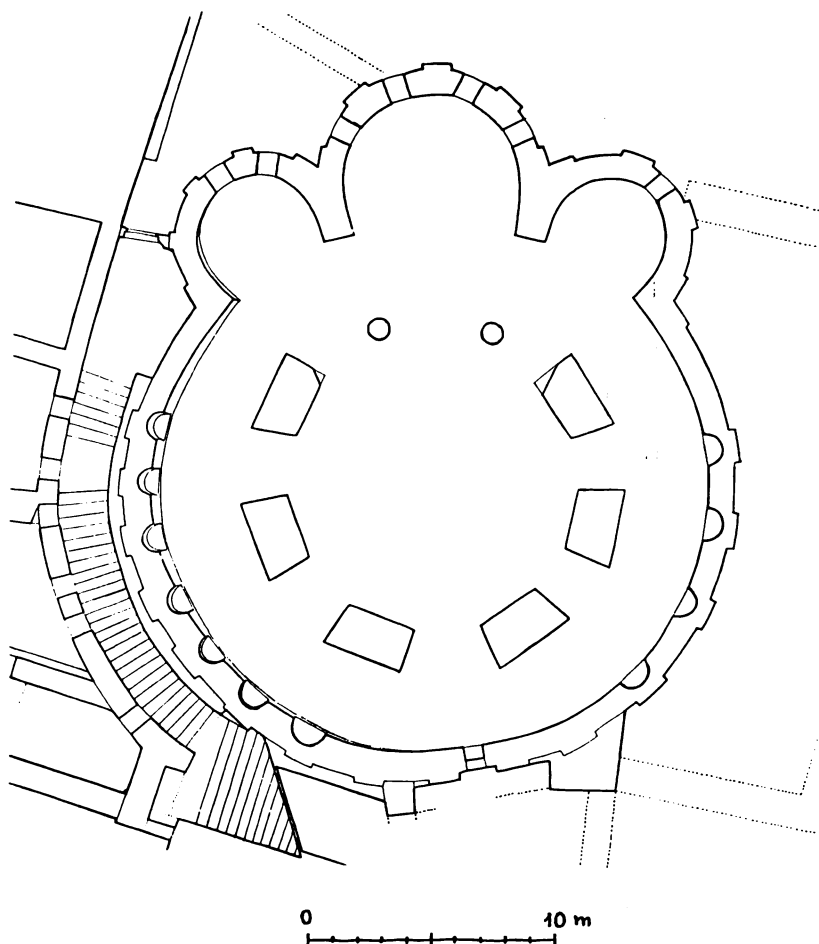
Obr. 2. Půdorys rotundy v Šivetičích podle V. Mencla a půdorys z archivu katedry teorie a dějin architektury SVŠT v Bratislave z r. 1977.

Na povahu původní velkorysé koncepce rotundy v Šivetičích, na jednotu pojetí vnějšího utváření a vnitřku, jsem upozornila v roce 1979 a podala nové hodnocení této stavby.⁵ Rotunda v Šivetičích představovala mně nejobjemnější a nejušlechtlejší rotundu zděnou z cihel na Slovensku. Bylo by proti smyslu raně středověkého vytváření

Obr. 3. Půdorys rotundy v Bini (překresleno podle materiálu SÚPSOP).

prostoru, kdyby tato rotunda byla již při svém vzniku rozdělena stěnou na menší půlkruhovou apsidu a větší, víc než půlkruhovou loď. Řešení, jehož výsledkem je dnešní půdorys je sice středověké, ale nepůvodní, dodatečné, ne-li nouzové.

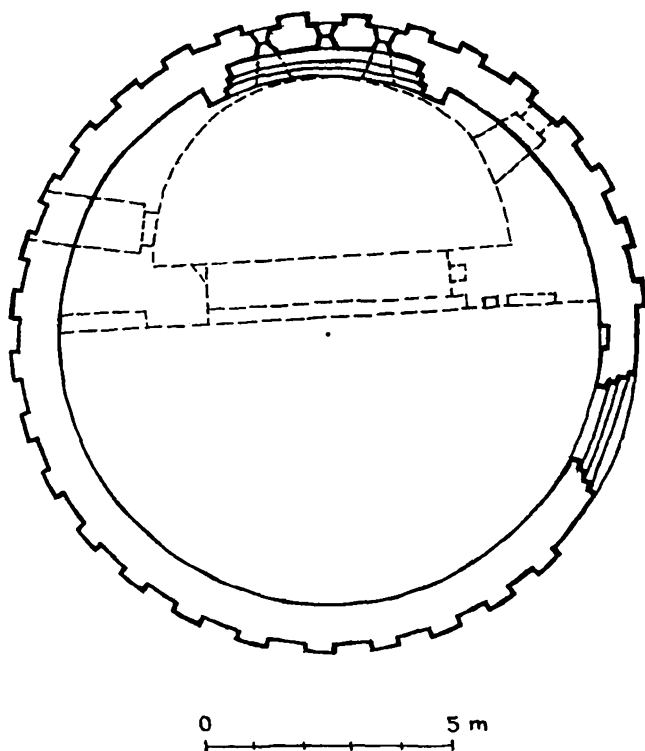
Obr. 4. Půdorys přízemí rotundy v Zadaru (podle výsledku průzkumu z r. 1995 — P. Vežič, Crkva sv. Trojstva v Zadaru, Zagreb 1995, str. 41).

Vysvětlení příčin dodatečného vzniku dvoudílného prostoru a určení jeho časového odstupu dá se rozvíjet v několika hypotézách. O platnosti některé z nich nemůže však rozhodnout pozorování v půdním prostoru, které celou otázku Šivetice toliko navodilo.

Z hodnocení původní, dnes porušené koncepce monumentální rotundy v Šivetících vyplývá značná náročnost i významnost jejího stavebníka a rozhled jeho stavitele po stavbách jižněji položených kulturních oblastí. Poznání původní koncepce rotundy dovoluje rovněž posunout hlouběji do minulosti dobu jejího založení. Proti první polovici 13. století staví se charakter arkád na plochých lesénách, které jsou zcela jiné než arkády cihelných jednolodních kostelíků, jako např. Čierny Brod (Hegy) nebo Nová Dedinka (okr. Bratislava) z první poloviny 13. století.

Rotundu v Šivetících lze přiřadit k menší, rovněž cihelné rotundě v Bíni, s níž je téhož, poměrně starého původu. Malířská výzdoba rotundy v Bíni je kladena na začátek 12. století. Tato rotunda má oltářní část, právě tak jako rotunda v Šivetících zevně

naprosto potlačenu a poznatelnou toliko trojicí blízko sebe umístěných úzkých oken. Ve vnitřku se však v Bíni zachovala široká, ale mělká oltářní nika, do níž trojice oken ústí. Nika je rámována příločkami s pravouhlými úskoky a půlkruhovým obloukem v nadpraží. Poskytuje představu o podobném možném řešení v Šivetících.

Obr. 5. Ideální rekonstrukce původní koncepce půdorysu rotundy v Šivetících (M. Raďová).

Vnitřní stěna rotundy v Bíni je členěna půlkruhovými nikami provedenými v tloušťce zdi. Počet těchto nik i jejich rozdělení portálem na čtyři na jedné straně a osm na straně druhé odpovídá zasvěcení kostelíka dvanácti apoštolům. Motiv nik v Bíni právě tak jako motiv plochých slepých arkád na plášti rotundy v Šivetících připomíná být vzdáleně monumentální a jistě imponující rotundu v Zadaru v Dalmácii založenou biskupem Donátem během 9. století, s trojicí apsid těsně vedle sebe odpovídající jejímu původnímu zasvěcení svaté Trojici.

Nové hodnocení prvotní podoby rotundy v Šivetících a jejího významu v dějinách architektury na Slovensku si zaslouží podrobnějšího historického i archeologického zpracování.

Poznámky

- 1 V. Mencl, Středověká architektura na Slovensku. I. Praha—Prešov 1937, s. 321.
V. Mencl, Románska architektura na Slovensku vo svetle nových vykopávkov, Pamiatky a Múzeá 1956, 2, s. 74—81.
- 2 V. Molnár, Románskie rotundy na terenie sredniowiecznych Węgiei, Kwartalnik architektury i urbanistiki, XIII, 2, Warszawa 1968, s. 92.
- 3 Slovenskou vysokou školou technickou v Bratislave, katedra teórie a dejín architektury.

- 4 M. Togner, K rekonstrukci dvou gemerských rotund (Šivetice a Prihrádzany), Sborník seminára vo Vyš. Slanej (okr. Rožňava), 1978, s. 72—75.
- 5 Na SVŠT v Bratislavě při příležitosti rozpravy při habilitační práci na téma Vývoj a typologické východiská ranostředověké centrální architektury na Slovensku. Ing. arch. M. Bašo, CSC.

Zusammenfassung

Rotunde in Šivetice

Die St.-Katharina-Kirche in Šivetice (Bezirk Rožňava) in Gemer ist eine ganz runde aus Ziegelsteinen gebaute Rotunde ohne Apsis, mit einem Innendurchmesser von 11 Metern. Der Innenraum der Rotunde ist durch eine Wand mit einem spitzen Triumphbogen in zwei Teile geteilt, und zwar in den Raum der Apsis und in das größere Schiff, das ebenfalls über dem mehr als halbrunden Grundriß gewölbt ist.

Die Rotunde in Šivetice wurde früher durch ihre mittelalterlichen Wandgemälde von verschiedenem Alter bekannt. Über ihre Bauentwicklung überweg die Ansicht (ursprünglich von V. Mencl), daß der älteste Teil die Apsis mit dem anliegenden Triumphbogen ist, während der runde Umhüllungsbaubau zur jüngeren Etappe gehört. Neuerdings tauchte die Auffassung von ungarischen Forschern auf, daß die ganze Disposition von einheitlichen Stil ist (2. Viertel des 13. Jahrhunderts). Es schien, daß diese Auffassung durch die jüngste restauratorische Untersuchung im Jahre 1976 bestätigt wurde. Die Verfasserin macht jedoch darauf aufmerksam, daß bis jetzt die Existenz der im Dachraum erhalten gebliebenen Ausläufe der kuppelförmigen Wölbung und die damit zusammenhängende Nachträglichkeit der Teilwand mit dem Triumphbogen nicht in Betracht kam.

Die Einheitlichkeit der erhaltenen arkadenartigen Gliederung der Rotundenaußenseite, die dem Bestreben nach dem Verschließen des Raumes mit einer Kuppel entspricht, was auch die erhaltenen Wölbungsausläufe beweisen, spricht dafür, daß die Primärkonzeption der Rotunde in ihrer Einfachheit kunstfein und monumental war. Zur Vorstellung, wie die Altarnische in der ursprünglichen Konzeption der Rotunde in Šivetice gewesen sein könnte, ist im Artikel die Ziegelrotunde der Zwölf Apostole in Bina (Bezirk Nové Zámky) aus der Zeitspanne um 1100 genannt, die den Innendurchmesser ein Drittel kleiner als die von Šivetice hat.

Zur Andeutung der Provenienz von Rotunden in Šivetice und in Biňa wird in dieser Arbeit auf die Dreifaltigkeitsrotunde mit drei Apsiden in Zadar aus dem 9. Jahrhundert hingewiesen, die einen zweifachen Durchmesser der Šiveticer Rotunde besitzt.

Die erhaltene Grundriß- und Raumgestalt der Rotunde in Šivetice, die der architektonischen Lösung der Außenseite nicht entspricht, ist nicht original. Sie ist eine spätere mittelalterliche Modifikation, die das ursprünglich einheitlich konzipierte Zentralgebilde verletzt.

Abbildungen:

- Abb. 1. St.-Margarete-Kirche in Šivetice (Photo von M. Radová, 1979).
- Abb. 2. Grundriß der Rotunde in Šivetice nach V. Mencl und Grundriß aus dem Archiv des Lehrstuhls für Theorie und Geschichte der Architektur an SVŠT in Bratislava aus dem Jahre 1977.
- Abb. 3. Grundriß der Rotunde in Biňa (umgezeichnet nach dem Material vom Institut für denkmal- und Naturschutz).
- Abb. 4. Grundriß des Rotundenerdgeschosses in Zadar (nach Ergebnissen der Untersuchung von 1985 — O. Vežič, Crkva sv. Trojstva v Zadru, Zagreb 1985, Seite 41).
- Abb. 5. Ideale Rekonstruktion der ursprünglichen Konzeption des Grundrisses der Rotunde in Šivetice (M. Radová).